

АНОТАЦІЯ

Драбчук Н. Ю. Економічна ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – “Соціальні та поведінкові науки” за спеціальністю 051 “Економіка”. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

У дисертаційній роботі досліджено теоретико-методологічні та прикладні аспекти економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. Встановлено, що зростання взаємозалежності та інтеграції аграрного сектору в глобальну економічну мережу потребує інноваційного економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, важливе місце в якому належить підвищенню ефективності використання земельних ресурсів.

Виокремлено особливості землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві. На відміну від усіх інших засобів виробництва, які створені людиною, земля є природним ресурсом, створеним без впливу людини; земля немає трудової вартості, бо є творінням природи, проте має ціну, яку вона отримує в результаті впливу на неї людини; незамінність землі як природного тіла; просторова обмеженість землі або неможливість її штучного відтворення; постійність місця розташування; відсутність фізичного й морального зносу як засобу виробництва; родючість.

Правомірне користування земельними ресурсами відбувається згідно з правовим режимом, який визначено як сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною, відновленням і використанням земельних ділянок; складається із трьох рівнів - державного, галузевого й рівня підприємства.

Обґрунтовано важливість ресурсного потенціалу та його структури в економічній діяльності сільськогосподарського підприємства, що відображає

складові економічних ресурсів підприємства, необхідних для забезпечення продуктивної діяльності та досягнення певного економічного ефекту. Запропоновано структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, яка включає природно-ресурсний, виробничо-майновий, фінансово-інвестиційний, інтелектуально-трудоий, інформаційно-інноваційний потенціали та нематеріальні активи. Ключовим елементом ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства є земля, від якої залежить можливість використання та створення всіх інших елементів, тому роль землі в системі аграрного виробництва є надзвичайно важливою.

Запропоновано авторський підхід до розгляду поняття економічної ефективності використання земельних ресурсів як відношення результату діяльності до понесених витрат, певну комбінацію ресурсів і комплекс заходів, збільшення продуктивності праці для досягнення певних цілей. Це дало змогу визначити економічну ефективність використання земельних ресурсів як поняття, яке відображає максимальну вигоду, яку може одержати сільськогосподарське підприємство в результаті своєї фінансово-господарської діяльності, з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених у результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів і праці) на її здійснення за аналізований період.

Встановлено, що економічна ефективність тісно пов'язана з соціальною та екологічною ефективністю, взаємозв'язок між ними дозволяє підприємству досягти максимальної ефективності у своїй діяльності. Економічна ефективність оцінюється різними показниками, зокрема тими, що є найбільш оптимальними для сільського господарства загалом, натуральні, вартісні та специфічні.

Обґрунтовано, що для успішного проведення досліджень щодо ефективного використання ресурсів у сільськогосподарських підприємствах потрібне визначення та врахування низки методологічних засад, виокремлення й використання загальних і специфічних методів дослідження, принципів і підходів, які сприятимуть достовірності одержаних результатів. Важливим інструментом методики стратегічного планування ефективного

землекористування в сільськогосподарських підприємствах є SWOT-аналіз, тому запропоновано кроки проведення SWOT-аналізу економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства.

Аналіз сучасного стану землекористування сільськогосподарських підприємств свідчить, що структура земельного фонду району за п'ятнадцять років не зазнала значних змін, проте великий відсоток площі сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду Івано-Франківщини характеризує високий показник сільськогосподарської освоєності та дозволяє виділити потенціал розвитку сільського господарства в ньому. Щодо структури сільськогосподарських угідь, то найбільша питома вага в структурі припадає ріллі, що вказує на значну частку землеробства в регіоні та його розвиток. За останні 15 років прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги посівної площі у складі земель, які обробляються сільськими господарствами. Встановлено: кількість сільськогосподарських підприємств регіону має вплив на розвиток аграрного сектору та економіки регіону загалом, у 2020 р. зареєстровано 749 підприємств, більшість з яких є дрібноземельними. За аналізований період відбувалося зростання обсягів виробництва культур у сільськогосподарських підприємствах регіону, за винятком буряка цукрового фабричного та овочевих культур. Аналіз частки виробництва культур сільськогосподарськими підприємствами у структурі господарств всіх категорій засвідчив їх зростання, що є позитивною тенденцією в розвитку агропромислового комплексу регіону та країни загалом.

У рамках дослідження проведено аналіз природно-ресурсного потенціалу земельних ресурсів із використанням показника площі територіальної громади та площі угідь сільськогосподарських підприємств, який показав, що ефективність використання земельних ресурсів залежить від географічно-кліматичного розташування сільськогосподарського підприємства, тому й спостерігається така сконцентрованість підприємств на території Коломийського району та її відсутність у Косівському районі.

За нинішніх умов ведення сільського господарства популярним стало вирощування високоліквідних культур, тому площі земельних угідь, що раніше використовувалися для посіву кормових культур, засівають продовольчими зерновими та технічними культурами, які користуються більшим попитом, а особливо експортом.

Проведений аналіз рівня економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах засвідчив тенденцію до зростання обсягів валової продукції сільського господарства. Критерієм ефективного землекористування в регіоні є середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на одну особу, який за аналізований період збільшився і вказує на те, що сільське господарство виробляє більше продукції з меншим обсягом ресурсів і праці, що є позитивним для економіки та сталого розвитку. У результаті дослідження виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в розрізі основних культур встановлено збільшення валового збору, за винятком буряка та овочевих культур; збільшення урожайності, за винятком овочевих культур, що вказує на успішність заходів, які були вжиті з метою підвищення врожайності культур. Найбільше розширення площі збору врожаю спостерігається для соняшника, що пов'язано з великим запитом експорту. За умови зменшення витрат на виробництво та значного збільшення прибутку спостерігається тенденція до збільшення рентабельності операційної діяльності та всієї діяльності. Дані позитивні зміни характеризують здатність сільськогосподарських підприємств регіону одержувати прибуток від своєї діяльності в результаті ефективного використання ними земельних ресурсів.

Досліджено інтенсифікацію сільськогосподарського землекористування в результаті аналізу матеріально-речового складника інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві, виявлено високий показник ступеня розораності та встановлено, що найбільш витратною культурою у вирощуванні є цукровий буряк, менш інтенсивно вкладаються грошові кошти у вирощування соняшника, ріпака й пшениці. Виявлені під час дослідження відмінності в матеріально-речовому складнику вплинули на зміни в показниках результативності інтенсифікації та рівні

землекористування. Результативний складник інтенсифікації використання земельних ресурсів відображено показником урожайності, який, зважаючи на величину виробничих витрат, найвищим був за умови вирощування цукрового буряка. Рівень рентабельності виробництва в сільськогосподарському підприємстві має позитивну тенденцію за аналізований період, адже не було збиткових результатів діяльності. За аналізовані роки відбувалося розширення посівних площ, збільшення обсягів виробництва й реалізації, відповідно збільшувався прибуток, як результат відбувалося збільшення коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за прибутком. Статистико-математичний аналіз засвідчив наявність позитивної тенденції до підвищення економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві.

Доведено, що одним із напрямків розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств є удосконалення відповідного економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств виокремленням таких складових: агроекономічне землекористування, цифрові технології, альтернативні системи вирощування, альтернативні моделі управління землею, агротуризм та диверсифікація, розвиток інфраструктури, налагодження взаємодії яких спрямовується на забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств та одержанні значних переваг над конкурентами.

У дослідженні обґрунтовано, що ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами має суттєвий вплив на розвиток Івано-Франківської області. Основна сутність цього впливу полягає в максимізації використання потенціалу земель для досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей і забезпечується зростанням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, економічним зростанням регіону у зв'язку із збільшенням валового внутрішнього продукту, розвитком супутніх галузей інфраструктури та послуг, туризму та агротуризму, створенням нових робочих місць, залученням інвестицій у сільськогосподарський сектор та регіон, підвищенням рівня життя місцевого населення, забезпеченням

продовольчої безпеки та збереженням навколишнього середовища регіону. Урахування й розвиток таких факторів дасть змогу вийти соціально-економічній сфері регіону на новий рівень.

Ключові слова: ефективність, землекористування, сільськогосподарські підприємства, ресурсний потенціал, земля, земельні ресурси, інтенсифікація, економічний механізм, розвиток.

SUMMARY

Drabchuk N. Y. Economic efficiency of the use of land resources in agricultural enterprises of the region. – Qualifying scientific work on the manuscript rights.

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 – “Social and behavioural sciences” in the specialty 051 – “Economy. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation work research has been focused on the theoretical and methodological as well as applied aspects of economic activities in the use of land resources in agricultural enterprises of the region. It has been determined that the growth of interdependence and integration of the agricultural sector into a global economic network needs innovative economic development within agricultural enterprises where the increase in effective use of land resources makes up an important part.

Emphasis has been placed on the peculiarities of land as key means of production in agriculture, as opposed to all other means of production, created by mankind, land is a natural resource created without human involvement; land does not have labour costs, as it remains the creation of nature, but has a price, pertained to the influence of man; invariability of land, as natural object, space limitation of land, or impossibility of its artificial reproduction; its constant location, absence of its obsolescence and physical deterioration as means of production; fertility.

Legitimate use of land resources takes place in compliance with the legal regime determined as the aggregate of legal norms governing the relationship

connected with the possession, use, protection, recreation and take-up of land plots; and it is composed of three levels, meaning state, industry and enterprise.

The importance of the resource potential and its structure in economic activities of agricultural enterprises that are reflecting the components of economic resources of such enterprises necessary for preservation of production activities and achievement of full economic effect has been justified. The resource potential structure of agricultural enterprises has been offered; it includes natural resource potential, production and property potential, financial and investment potential, intellectual and labor potential, information and innovation potential and non-material assets. Land is the key element of the resource potential of agricultural enterprises, dependent on which is the possibility of usage and creation of all other elements, thus, the role of land in the system of agricultural production is vital.

The author's approach to the consideration of the concept of economic efficiency of the use of land resources as a ratio of the result of activity to the incurred costs, a certain combination of resources and a set of measures, increasing labor productivity to achieve certain goals has been offered. This made it possible to determine the economic efficiency of the use of land resources as a concept reflecting the maximum benefit that an agricultural enterprise can receive as a result of its financial and economic activity, taking into account possible minimum costs, formed as a result of the influence of external (climatic and social conditions) and internal factors (resource and labor costs) on its implementation within the analyzed period.

It has been established that economic efficiency is closely related to social and environmental efficiency, their close relationship allows the enterprise to achieve maximum efficiency in its activities. Economic efficiency is evaluated using various indicators, in particular, the indicators that are most preferable for agriculture in general; mainly natural, value and specific indicators.

It has been substantiated that conducting a successful research on effective use of resources in agricultural enterprises requires defining and taking into account a number of methodological principles, distinguishing and using general and specific research methods, principles and approaches that will contribute to the reliability of the results obtained. The steps of conducting a SWOT analysis of the economic

efficiency of the use of land resources of an agricultural enterprise have been suggested.

Analysis of the current status of the land use by the agricultural enterprises testifies that the structure of the land fund of the district has not undergone any changes in fifteen years, however, a large percentage of the territory of the agricultural land in the structure of the land fund of Ivano-Frankivsk region is characterised by a high rate of agricultural development and permits to highlight the potential of agricultural development in it. Regarding the structure of agricultural land, the largest specific weight in the structure belongs to arable land, which indicates a high share of agriculture in the region and its development. Over the past 15 years, there has been a trend towards an increase in the specific weight of the sown area as part of the land cultivated by agricultural enterprises. It has been determined that the number of agricultural enterprises in the region has an impact on the development of the agricultural sector and the economy of the region in general, 749 enterprises were registered in 2020, most of which are small-scale enterprises. During the analyzed period, there was an increase in the volume of production of crops in agricultural enterprises of the region, with the exception of sugar beet and vegetable crops. After analysis the share of crop production by agricultural enterprises in the structure of farms of all categories, their growth has been determined, which is a positive trend in the development of the agro-industrial complex of the region and the country in general.

Within the framework of the research, an analysis of the natural resource potential of land resources has been carried out using the indicator of the area of territorial community and of land area of agricultural enterprises which showed that the efficiency of the use of land resources depends on the geographical and climatic conditions of the location of the agricultural enterprise, that is why the concentration of enterprises in the territory of Kolomyia district and its absence in Kosiv district is observed.

Under the current conditions of farming, cultivation of highly liquid crops has become popular, therefore, the area of land previously used for seeding fodder crops

is seeded with food crop grains and technical crops, which are in greater demand, and particularly for export.

The analysis of the level of economic efficiency of land use carried out in agricultural enterprises witnessed a trend towards growth in volumes of gross agricultural products. An average volume of agricultural products produced per person, which increased during the analyzed period is the criterion of effective land use in the region and indicates that agriculture produces more products with less resources and labor, which is positive for the economy and sustainable development. The study of the manufacture of products by agricultural enterprises from the main crops perspective shows an increase in the gross collection, with the exception of beets and vegetable crops; increase in productivity, with the exception of vegetable crops, indicating successful measures taken to increase the yield of crops. The largest expansion of the harvest area is for sunflower, which is associated with a large export demand. With a reduction in production costs and a significant increase in profit, there is a tendency to increase the profitability of operating activities and all activities. These positive changes characterize the ability of the region's agricultural enterprises to make a profit from their activities due to their effective use of land resources.

Relying on the analysis of the material component of the intensification of the use of land resources in an agricultural enterprise, the investigation of the intensification of agricultural land has been carried out, and showed a high degree of plowing, sugar beet to be the most expensive crop in cultivation, money is less intensively invested in the cultivation of sunflower, rapeseed and wheat. The differences in the material component revealed during the research influenced changes in the indicators of intensification effectiveness and the level of land use. The effective component of the intensification of the use of land resources is reflected by the productivity indicator, which, taking into account the amount of production costs, was the highest under the condition of sugar beet cultivation. The level of profitability of production in the agricultural enterprise has a positive trend for the analyzed period, because unprofitable results of activity were absent. During the analyzed years, there was an expansion of the cultivated areas, an increase in the

volume of production and sales, accordingly, the profit increased, as a result, there was an increase in the rate of return of all production costs in terms of profit. The statistical and mathematical analysis confirmed the presence of a positive tendency to increase the economic efficiency of the intensification of the use of land resources in the agricultural enterprise.

It has been proven that the improvement of the corresponding economic mechanism of the use of land resources of agricultural enterprises is one of the areas of activity development of agricultural enterprises , which includes: agro-economic land use, digital technologies, alternative cultivation systems, alternative land management models, agritourism and diversification, infrastructure development aimed at ensuring of efficient operation of agricultural enterprises and obtaining significant advantages over competitors.

It has been justifiably proven that the effective use of land resources by the means of agricultural enterprises has a substantial influence on the development of Ivano-Frankivsk region. The main essence of this influence is to maximize the use of land potential to achieve economic, social and environmental goals and is ensured by the growth of production volumes of agricultural products, economic growth of the region in connection with the increase in gross domestic product, development of related industries of infrastructure and services, tourism and agritourism, creation of new job opportunities, attraction of investments in the agricultural sector and the region, the improvement of the standard of living of the local population, providing food safety and preservation of the environment of the region. Taking into consideration and developing the above factors will allow socio-economic sphere of the region to reach a new and higher level of development and prosperity.

Key words: efficiency, land use, agricultural enterprises, resource potential, land, land resources, intensification, economic mechanism, development.